

PRISILJENI ŽIVJETI S RATOM: FRANJEVCI U BRODU, POŽEGI I CERNIKU U PRVOM SVJETSKOM RATU (POGLED KROZ SAMOSTANSKE KRONIKE)

Hrvoje ČAPO, Slavonski Brod

Rat je tema koja zaokuplja velik dio javnosti u bilo kojem odsječku povijesti u kojem se pojavi. Mnogi su tekstovi do danas napisani na temu rata, a poseban dio sigurno zauzimaju njegova sociološka i historiografska objašnjenja. Sociolozi kao znanstvenici društva posebno nastoje objasniti i poveznost religije i ljudskog poretka. Kada se ti odnosi postave u sferu rata, onda se dobiva vrlo jasno ograničeno područje u kojem religija dobiva još izraženiju ulogu. Upravo se takvu pojavu želi prikazati u ovom tekstu. Kao polazna osnova postavilo se pitanje kako su djelovali franjevci u Požegi, Brodu i Cerniku kraj Nove Gradiške u Prvom svjetskom ratu. Naglasak se stavio na njihov odnos prema vjernicima, vojnicima na bojištu i ratu kao događaju.

KLJUČNE RIJEČI: *franjevci, Požega, Slavonski Brod, Cernik, crkvena povijest, Prvi svjetski rat, kronike.*

Pojmovi i kriteriji – kako ih postaviti?

Rat i religija su pojmovi koji bez prestanka izazivaju zanimanje znanstvenika sa svih područja društvenih znanosti. Takav sustav istraživanja do danas je dobio mnogo smjerova koji se ponajprije bave teološkim učenjem religija i njihovim utjecajem na rat i stavom prema njemu.¹ U takvom okruženju (globalnog istraživanja pojmova) teme koje obrađuju odnose vjernika i Crkve na lokalnoj razini gotovo su marginalizirane. Istraživanje lokalne povijesti danas je sve važnije jer se njezinim istraživanjima može detaljno ocrtati svakidašnjica prošlih vremena. Smjerovi unutar historiografije koji su se razvili od devedesetih godina prošlog stoljeća više su se okrenuli interdisciplinarnosti (povezivanje s demografijom, sociologijom i etnologijom) kako bi istražili najmanju jedinicu ljudskog društva (obitelj). Pitanja koja se odnose na način življenja ljudi u određenome povijesnom kontekstu, njih-

¹ Za opširniji pregled literature o temi religije i rata posebno pogledati: *Konfesije i rat*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Splitu (dalje: *Konfesije i rat*), Split, 1993.; i Hubert KNOBLAUCH, *Sociologija religije*, Zagreb, 2004.

voj svakidašnjica, dokolici i svemu što je njihov život obilježilo – danas sve više uzimaju maha unutar historiografskih povijesti svakodnevnice.

Unutar jednog takvog istraživanja oblikovala se i tema kojom se ovdje bavim. Franjevci oduvijek predstavljaju red koji je, u za puk pogibeljnim vremenima, uvijek označavao podršku (tradicija još od turskih osvajanja Slavonije i Bosne). Ono što su oni činili bila je konkretna pomoć opstanku vjernika (glad, rat, vremenske neprilike). Njihova je doktrina, rekao bih, uvijek biti na korist puku. U takvom obliku suživota franjevac i vjernika rat predstavlja događaj koji može utjecati na njihovu najdublju međusobnu povezanost. Upravo se taj trenutak želi pojasniti u ovom tekstu. Na temelju kronika franjevačkih samostana u Slavanskom Brodu, Požegi i Cerniku, ovdje se želi opisati odnos franjevac prema puku u Prvome svjetskom ratu i samome tom sukobu kao događaju.

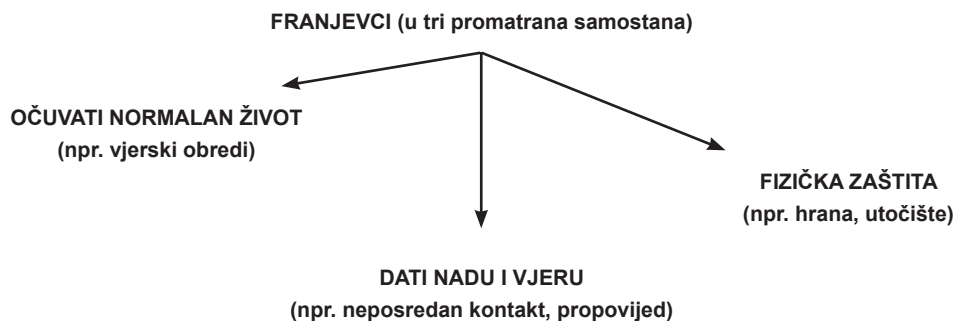
U vrijeme ratnih događaja cjelokupni se život mijenja i zato takvo razdoblje (koliko god bilo vremenski ograničeno) predstavlja prostor za raznovrsna istraživanja. U takvim razdobljima religija se otkriva i u novoj ulozi. Pritom se religiju proučava kao »... sakralnu obvezu, nepromjenljivu nužnost i pruženo sredstvo za sučeljavanje sa svijetom«.² Dakle, uloga religije (u ratu) se promatra kao sustav koji želi pomoći društvu. U toj pomoći najvažnije je očuvati društvo (život u njemu) kao cjelinu. Religioznost se zapravo promatra kao tehnologija očuvanja normalnog života, a u tome se različiti dijelovi (obredi i dr.) crkvenosti vide kao oruđe tog očuvanja. Crkveni obredi zaista u trenucima ratnih događaja pomažu nastavku života u ljudskim zajednicama. To će se i pokazati u nekoliko primjera iz svakog od tri samostana koja se ovdje obrađuju. No, pritom će se ti obredi (kao korisnost) promatrati kao religioznost, umjesto kao tehnologija.

Temom religije bavi se i crkvena sociologija. Ona predstavlja pomak ka empirijskom istraživanju religije. Na temeljima Queteleta i njegove socijalne fizike, von Oettingena i »Moralne statistike« ili Bootha (i njegovih sedam svezaka opisa religijskih institucija Londona na prijelazu 19. u 20. stoljeće) razvila se crkvena sociologija. Unutar religije ona statistikom (pohađanje mise, struktura prisutnih na njima, pričesti i dr.) istražuje religiju i stvara klasifikacije prepoznatljivosti određenih religija. Upravo na temelju takvih istraživanja znanstvenici ove škole shvatili su da razlika može biti vrlo izražena na lokalnoj razini unutar iste religije. Tako je npr. poznata razlika župa na kršćanske, indiferentne ili misijske. Poznato je da i unutar takvih župa postoje jasne razlike u aktivnosti ili pasivnosti njezinih vjernika. O funkcijama religije poznata je stajališta iznio i Durkheim, a kasnije i Talcot Parsons (1902.–1979.) dokazujući kako religija služi kao integrirajući element društva, kako ona ima ulogu očuvanja tog društva i pružanja pojedincu pomoći u orijentaciji u najrazličitijim situacijama. Ona se ogleda i u ulozi crkvenih obreda koji ljudima znače spas (duhovni), utjehu, nadu, moral, vjerovanje. U trenucima Prvoga svjetskog rata takva je uloga obreda bila posebno prisutna. U različitim sredinama ona je različito i doživljavana, ali će se na primjerima Broda, Požege i Cernika vidjeti svjesnost franjevac o takvoj ulozi obreda. U trenutku kada u ponekim slavanskim selima i gradovima gotovo da nije bilo muškaraca, kada se trebalo obraditi zemlju i održati normalan život, franjevci su (čija aktivnost, naravno, ovisi o broju fratara u samostanu) bili svjesni uloge vjerskih

² *Konfesije i rat*, str. 30

obreda koji su svojom masovnošću pružili pomoć ljudima. Kada se promatra lokalna povijest, potrebno je okvirno uopćiti podatke i informacije, ali i biti spreman na specifičnost života svake od sredina. Brod, Požega i Cernik nalazili su se globalno u sličnim uvjetima rata, gladi, odlaska muškaraca na bojište, primanju ranjenika, ali su se istodobno razlikovali po svakidašnjici života svojih stanovnika. Pritome su i franjevci imali jednu zadaću, ali se djelovanje razlikovalo po specifičnosti svakog mjesta. Svaki je samostan oblikovao svoj rad prema svojim vjernicima (a ne obrnuto), a time je i cjelokupni rad i promatran s gledišta vjernika. Rat je promatran kao realan događaj koji je potpuno promijenio život, a franjevci su se vidjeli kao oni koji trebaju taj život očuvati i učiniti ga lakšim.

Dakle, uloga franjevac (religije) u ova tri samostana može se prikazati i sljedećom shemom:

Tri samostana za jedan cilj

Povijest, uloga i djelovanje franjevac u Hrvatskoj opisani su u brojnoj literaturi³, a ovdje ću ukratko opisati povijest franjevac u svakom od tri mjesta, usredotočivši se na Prvi svjetski rat.

Cernik

Cernik postaje sjedište župe u 17. stoljeću, a vode je franjevci iz Bosne Srebrenne. Ta se župa spominje već 1623. godine, a u to doba umjesto crkve služio je jedan prostor ispod drveta lipe. Na tom se mjestu stalno održavala služba, da bi oko 1660. tu bila izgrađena drvena crkva, koja je krajem 17. stoljeća nosila ime sv. Leonarda. Početkom 18. stoljeća

³ O franjevcima postoji vrlo bogata literatura, stoga se ovdje nabraja samo ona zanimljiva za ovu temu: Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2000.; Franjo Emanuel HOŠKO, *Franjevci i poslanje Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2001.; *Franjevci hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1992.; Marko KARAMATIĆ, *Franjevci Bosne Srebrenne za vrijeme austrougarske uprave 1878-1914.*, Sarajevo, 1992.; Josip BUTORAC, *Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X do XX. stoljeća*, Zagreb, 1970. Dijelom se ovom tematikom bavi i H. HASELSTEINER, *Ogledi o modernizaciji u Srednjoj Europi*, Zagreb, 1998., str. 89-105.

od toga mjesta franjevci sele u središte Cernika i tu do polovine stoljeća izgrađuju dva krila samostana i crkvu posvećenu sv. Petru. Tada su vodili i dječачku gimnaziju, studij filozofije (1752.–1756.) i moralne teologije (1770.–1789.), a do kraja stoljeća polako gube svoju veliku ulogu i sve više postaju ograničeni prostorom svojih samostana. Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća vršili su župničke i druge dužnosti, ali ograničeni samo prostorom i mjestom na kojem im je samostan.⁴

Krajem srpnja 1914. godine naređena je mobilizacija vojnika u Hrvatskoj i Slavoniji. Nakon provedene mobilizacije, brojni su vojnici onda organizirano ispraćani iz svojih mjesta na bojište. Na tim ispraćajima okupljao se velik dio stanovništva. Dolazile su obitelji vojnika, oni koji nisu nikoga ispraćali i gotovo sve stanovništvo okupljalo se na željezničkim stanicama. Te je odlaske organizirala politička vlast pojedinog grada, a u svrhu podizanja morala onima koji odlaze, ali i onima koji ostaju kod kuće. Nekoliko je izvora po kojima se može pratiti način tih ispraćaja. Prvi su službeni dokumenti političkih vlasti kojima se propisivao način i redosljed samog ispraćaja (npr. kićenje monarhijskim zastavama, pjevački repertoar i dr.). Takvi dokumenti ukazuju na službeno političko stajalište u tom vremenu. Drugi dio izvora sigurno čine sačuvane fotografije. One se gotovo redovito mogu staviti u vezu sa službenom politikom jer su i trebale ovjekovječiti odlazak monarhijske vojske na bojište. Treći izvor, koji se također može povezati sa službenom politikom jest tadašnji tisak. Pregledavajući novinska izvješća koji se odnose na te ispraćaje (u ovom je slučaju pregledan *Glasnik požeške županije* iz 1914. godine), može se to gotovo sa sigurnošću tvrditi. Propaganda je bila vrlo razrađen sustav, a najčešće ovakvi izvori pokazuju pogled političke opcije na vlasti (koja god bila). Pomak se u ovim primjerima zapazio upravo kod franjevačkih kronika. Zbog toga ću ih staviti kao četvrti izvor, koji je u svojoj osnovi zapravo obrnuti prikaz događaja (vezanih za ispraćaje, ali i za cijeli rat). To se pogotovo vidi u cerničkoj kronici. Ovdje je pogled izvjestitelja promijenio položaj i ne prikazuje ispraćaj (a to se može reći i za cijeli rat) u svrhu apstraktne politike, nego upravo iznošenjem osjećaja pri ispraćaju predstavlja pogled običnog čovjeka koji je i činio jezgru društvene sredine. Ovako to donosi cernička kronika: »...Dne 28. 7. odoše vojnici na bojno polje. Jedni u Srbiju drugi u Galiciju. Tužan i žalostan je bio rastanak na kolodvoru. Majke, žene i djeca plaču. Ali naši vojnici poznati junaci tješe svoje mile i drage s riječima: ne plačite, dat će Bog te ćemo se vratiti. Uz pjevanje hrvatskih pjesama i mahanje rubaca odoše u nesretnu Srbiju.«⁵ U ovom primjeru cernički kroničar opisuje ispraćaj svojih sumješšana kao tužan, emocijama nabijen događaj. Cernički se franjevci ratom bave samo onoliko koliko je on promijenio svakidašnjicu njihovih župljana. Kroničar donosi opise situacija koje je prouzročio Prvi svjetski rat. Već 16. kolovoza u Novu Gradišku je došao prvi vlak s ranjenicima, a on zapisuje: »Tužno je bilo pogledati mlade junake povezane i slomljene. No prem je bilo i teško ranjenih ipak si opazio da je svaki i pojedini veseo, da može trpjeti za svoju domovinu.«⁶ Po načinu na koji je opisao ranjenike može se pretpostaviti da je s

⁴ Julijen JANČULA, *Franjevci u Cerniku*, Požega, 1980., str. 5–7.

⁵ Franjevački samostan u Cerniku, *Kronika cerničkog samostana*, III. dio, sv. B-1-3, godina 1901.–1950. (dalje: *Cernička kronika*), str. 95.

⁶ *Isto*.

njima i proveo neko vrijeme. Stoga je najvjerojatnije da su franjevci iz samostana posjećivali bolnicu s ranjenicima. Franjevci u Cerniku te su ranjenike, ali i one koji su otišli, smatrali ponajprije hrvatskim vojnicima i junacima koji su išli u obranu hrvatske domovine. U njihovoj kronici ostala je zabilježena iznimna briga za svoje župljane. Brinula ih je nestašica koja se povećavala kako je rat odmicao, zbog nedostatka hrane, muškaraca, svega što je promijenilo način života njihove sredine na gore. Iako su hrabрили vojnike koji su odlazili na bojište, iz kronike se vidi koliko su bili protiv tog rata. Cerničani nisu bili na prvoj crti bojišta, ali im je vojna opskrba oduzimala većinu namirnica i tako im približavala strahote rata.⁷ Franjevci su postali svjesni takve situacije i već početkom samog rata zapisuju: »...s tim žalosnim udesom morali smo se sprijateljiti i župljane naše po mogućnosti tješiti. Utjehu smo našli u molitvama, te smo župljane pozivljali i priredjivali procesije i druge razne pobožnosti, na koje su vrlo rado dolazili.«⁸ Vidljivo je da su cernički fratri imali važnu ulogu. Morali su se pomiriti s ratnom situacijom i svu pomoć utjehe pružiti svojim župljanima. Pragmatičnošću su došli do zaključka da se normalan život treba sačuvati, i to su činili priređujući razne vjerske obrede. Takva je pobožnost održana i 4. listopada 1914., na spomendan sv. Franje, kada je u Cernik došlo oko pet tisuća ljudi.

U kronici je puno zapisa o humanitarnoj pomoći koja se u Cerniku skupljala za ratnike i njihove obitelji. Takve su akcije podržavale i država i Crkva. Pogotovo su Cerničanke dirnule kroničara, koji je o njima zapisao sljedeće: »Od početka rata idu cerničanke na ... kolodvor noseć voće, groždje, kruh, kolače, da svojim darovima bar donekle ublaže bol ranjenika.«⁹ U Cerniku se tada (kao i u ostalim dijelovima Hrvatske i Slavonije) sakupljao doprinos za vojsku i državu. Sakupljao se novac za Crveni križ u Novoj Gradiški, kupinovo lišće za vojsku, izrađivale kape, dokoljenice, rukavice i sl. Prikupljao se novac za siročad mobiliziranih vojnika, za udovice, za siromašnu cerničku djecu, za državni ratni zajam. Kako je rat odmicao, sve je teže bilo odvajati za pomoć, nestašica je sve više stiskala stanovništvo, a kroničar za 1915. godinu većinu teksta posvećuje slabim vremenskim uvjetima zbog kojih kaže da »...narod ne pamti kad je bila tako slaba berba kao ove godine. Mnogi i mnogi nijesu dobili ništa.« Osim teških vremenskih uvjeta i slabog uroda pojavila se od 1915. godine i skupoća. Od te godine fratri su gotovo većinu svojih zapisa posvetili velikoj skupoći. Od 1916. godine skupoća, nestašica i stalni loš urod učinili su svoje i pojavila se glad. I dok je 1916. godine kroničar zapisao da je narod uistinu gladan, ali da razlog tome nije nedostatak novca, nego to što nije bilo hrane za kupiti, kasnijih se godina cijela ta situacija pogoršala. Ispočetka su se Cerničani snalazili kupovinom u Zagrebu, Našicama i Srijemu, pa je čak i fratar zapisao kako je stanje u cerničkoj župi teško, ali da ipak nema gladi. Franjevci su živjeli u skladu s prilikama i svojim se načinom života nisu razlikovali od svojih župljana. Proživljavali su sve što je proživljavala i njihova župa. Tako je kroničar, opisujući proslavu 700. obljetnice

⁷ Za potrebe vojske oduzimate su žitarice, goveda, konji i sl., a pred kraj rata i svi metalni predmeti (npr. crkvena zvona) kako bi se istalili u oružje i municiju.

⁸ *Cernička kronika*, str. 98.

⁹ *Cernička kronika*, str. 99.

Porcijunkule, zapisao i detalj koji govori tome u prilog: »...tom prilikom je služio mladu misu o. Viktor Tomlinović. Na kraju dana, okupio je o. Predstojnik mladomisnika, njegovu rodbinu i svećenstvo oko *siromašnog* (potcrtao H.Č.) stola.«¹⁰ Sljedeća, 1917. godina bila je još teža. Hrane je zbog slabih prilika bilo još manje, a i novca zbog velike skupoće. Stanje u Cerniku katastrofalno se pogoršalo toliko da je kroničar zapisao sljedeće: »Ovaj nesretni rat mnoge i mnoge je iz naše župe u crno zavio. Još tomu nadošla suša 1916. godine koja je posušila polja, oranice i livade. I tako narod ostao bez kruha i proje. Naši su župljani išli po hranu (kukuruz i brašno) u Srijem, zatim u Breznicu kraj Našica. Nu na žalost i to je vrelo prestalo. Dodju u samostan i vele da već tri dana nisu vidjeli ni kruha ni proje. Po mom mijenju iza Like naše gladuje naša župa.«¹¹ Sama činjenica da su stanovnici dolazili u samostan tražiti hranu opisuje novu ulogu franjevačkog samostana (konkretna pomoć stanovništvu). Taj vid humanitarnog djelovanja (prije provale zelenog kadra) Cerničana i fratara može se vidjeti 1918. godine. Bilo je to prihvaćanje djece iz Hercegovine, koja su uvelike dolazila iz gladnih krajeva u Slavoniji kako bi barem nekako preživjela rat. Kroničar je te događaje ovako zapisao: »Nesretni rat vuče jedno zlo za drugim. Mnogi krajevi mile naše Hrvatske domovine oskudijevaju na hrani. Lika gladuje. Dalmacija isto tako. Osobito Bosna i Hercegovina. Našlo se dobrih ljudi i plemenitih srdaca koji se pobrinuše da se barem djeca spase i ne poginu od gladi. Dne 20. travnja o.g. dovedoše velečasni o. Ivan Marinčić, vjeroučitelj iz Mostara i Mimica Rizzo, ravnateljica škole u Mostaru 21 dijete da ih cerničani prehrane. Žaloso je bilo pogledati tu siročad. Na licu čitaš glad, glad.«¹²

U noći 27. na 28. listopada 1918. Cernik i cernički franjevci doživjeli su najteže trenutke rata. U nedjelju 27. listopada oko 20 sati iz pravca Brestovca (kod Požege) u Cernik je ušao velik broj ljudi (zelenog kadra) koji su pljačkali i palili sve do Nove Gradiške, koja je gorjela još iduća tri dana. U Cerniku su prvo uništili Kulmerov dvorac, sve trgovine, a o naumu da se zapali i samostan kroničar je zapisao sljedeće: »Poslije toga htjedoše udariti na samostan. Ali se našao jedan poštenu lopov koji reče: pustimo fratre u miru, oni nemaju u izobilju. Što dobiju – to i potroše.«¹³ Samostan je ipak sačuvan, a sljedećih noći fratre su čuvali naoružane straže Cerničana. Franjevci koji su ostali bliski s pukom tijekom cijelog rata, nisu ostali u Cerniku i nakon rata. Naime, samostan je odlukom oca provincijala 2. prosinca 1918. reformiran.

Požega

Od spomenuta tri samostana samo je onaj u Cerniku držao župu u razdoblju Prvoga svjetskog rata. Zbog toga su Cerničani imali više utjecaja u svojoj sredini, odnosno mogli su organiziranije djelovati. Ostala dva samostana (Požega i Brod) imala su manje od deset redovnika. Tako su u samostanu u Požegi u početku Prvoga svjetskog rata bili otac Martin

¹⁰ *Cernička kronika*, str. 105.

¹¹ *Cernička kronika*, str. 114.

¹² *Cernička kronika*, str. 117.

¹³ *Cernička kronika*, str. 123.

Novak (gvardijan do kolovoza 1915. godine), otac Petrus Šparozić, pater Hieronymus Schubert, otac Anđelo Novak, fra Zeno Mateljan, fra Samuel Matijaščić. Iako je njihovu jezgru činilo samo nekoliko franjevaca, njihova zapažanja nisu bitno odstupala od onih cerničkih. Njihovi su tekstovi kao i cernički upozoravali na jednake probleme, a samo je fizička nemogućnost bila razlog njihova slabijeg djelovanja u svojoj sredini.

Za razliku od cerničke kronike, u požeškoj je zabilježen atentat u Sarajevu. Kroničar je sarajevskom ubojstvu posvetio birane riječi: »Baš pred Petrovo 1914., d. 28/VI zbio se u Sarajevu strašan zločin, atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu nadvojvotkinju Sofiju od Hohemberga. Atentat je zasnovan u susjednoj Srbiji, koja žali, što je Bosnu i Hercegovinu anektirao naš premilostivi i pravedni kralj Franjo Josip I.«¹⁴ U sljedećem dijelu promatrat će se isti problemi koje su istaknuli i cernički franjevci kako bi se mogla učiniti i nekakva komparacija. To su načini prikaza ispraćaja vojnika, gledanje na rat i praćenje životne svakidašnjice puka.

Odlazak vojnika iz Požege kroničar je zabilježio ovako: »Dne 6. kolovoza 1914. g. otišli su i naši domaći domobranci nakon svečane prisege na trgu Franje Josipa I pred našom crkvom pod vodstvom svoga majora pl. Delića na srpsko bojište. Bio je to svečan čin, kojemu su na trgu prisustvovali uz velikog župana Dragana viteza Trnskoga predstavnici sviju oblasti i ureda i mnoštva naroda.«¹⁵ Ovdje se može uočiti da nedostaje subjektivnosti. Dok je cernički kroničar zabilježio i emocije prilikom odlaska, ovdje je taj opis uopćen i naglašena je njegova svečanost. Potrebno je napomenuti da su požeški i brodski franjevci bili u urbanim sredinama, gdje je njihov utjecaj predstavljao samo dio u lepezi utjecaja u jednom gradu, a cernički su franjevci, vodeći brigu o cerničkoj župi, imali jak utjecaj i ostavljali pečat na cjelokupnu ruralnu sredinu Cernika. Koje su to strukture mogle činiti tadašnju piramidu utjecaja govori i sljedeći citat o svečanoj večeri koja se održala prilikom posjeta bana Ivana Škrleca Požegi 10. rujna 1915. godine: »Na večer, u 9 sati, bio je u županijskoj dvorani svečani ručak, na koji je bilo pozvano samo nekoliko (10-12) najbližih osoba u gradu; među ovima i o. gvardijan. To spominjem zato, jer pokazuje, kakav ugled uživa predstojnik samostana u Požegi.«¹⁶ Dakle, dok su cernički franjevci davali, rekao bih, jedini pečat cerničkoj sredini, dotle su oni u Požegi i Brodu bili dio ukupnih institucija. Kada se to poveže s činjenicom da u Brodu i Požegi u to vrijeme franjevci nisu imali župu, te da su imali manji broj članova u samostanu, onda se može očekivati da je njihov humanitarni rad bio jasno ograničen i sveden samo na ukazivanja na neke probleme. Upravo se ovdje žele istaknuti problemi na koje su franjevci ukazivali u svojim kronikama.

Nakon izbijanja rata, zbog nedostatka prostora, otvorena je ratna bolnica u crkvenoj zgradi požeškog kolegija, a kasnije i u zgradi sestara milosrdnica. Prvi ranjenici sa srpskog bojišta došli su 18. rujna 1914. Požeški franjevci su se tu također bavili svojim uobičajenim duhovnim radom. »U tim bolnicama za ranjene vojnike umrlo je više vojnika do danas, pa su sahranjeni na groblju sv. Ilije. I naši su franjevci vršili u zamjeni duhovničke dužnosti

¹⁴ Franjevački samostan u Požegi, *Kronika franjevačkog samostana u Požegi* (dalje: *Požeška kronika*), str. 180.

¹⁵ *Požeška kronika*, str. 187.

¹⁶ *Požeška kronika*, str. 192.

u bolnicama, a vrše te dužnosti po potrebi i danas.«¹⁷ Svakidašnjicu života i franjevaca i Požežana obilježio je rat. Tako su se i u Požegi osjetile velike teškoće u opskrbi ali i zbog velike skupoće koja je proizišla iz toga. O takvom teškom razdoblju požeški je kroničar zapisao sljedeće: »I ove cijele godine (1916 op. H.Č.) trajao je nesretni rat, a s njime i njegove posljedice: silna skupoća, oskudica i pomanjkanje svega. Mnogih se stvari uopće dobiti ne može, nekoje samo na cedulje u gradskoj aprovizaciji... a ono što se dobije ima nečuvenu cijenu..., a za mnoge stvari se uopće ne pita cijena, već je svaki zadovoljan samo ako može dobiti. I u samostanu smo dakako morali koješta promijeniti prama okolnostima i zahtjevima vremena.«¹⁸ Živjeti je bilo teško, ali novaca je ipak bilo pa nije nastala sama glad. Zanimljivo je usporediti taj podatak s onim cerničkim. Kroničar iz Cernika također je 1916. godine zabilježio kako novca ima dosta, ali da je problem nabaviti sve potrebno, da bi (za razliku od požeškog) krajem rata tvrdio kako je uvjeren da je nakon Like najgladnija upravo cernička župa. To se može objasniti i činjenicom da je Požega ipak bila urbana sredina koja je aprovizacijom održavala glad pod kontrolom. Tako možda požeški franjevci nisu sa stanovništvom proživljavali teške trenutke gladi, ali su bili svjesni svoje uloge u duhovnoj pomoći vjernicima. Već je spomenuto kako su se franjevci iz svakog od ova tri mjesta koja se ovdje obrađuju odnosili prema svojim vjernicima. Dok u Cerničani organizirali i masovne vjerske obrede, u Požegi su nešto drukčije organizirali duhovnu službu. O problemu vršenja duhovne službe kroničar je zapisao sljedeće: »Vjerski, dosljedno i moralni život u gradu Požegi je na veoa niskom stepenu. Polazak službe Božje na nedelje i blagdane je jako slab, da neima ponješto seljačkog svijeta iz okolice, bila bi crkva prazna. Isto vrijedi glede primanja sakramenata; a razne pobožnosti kao npr. sv. Antuna, Porciunkula itd. jesu zadnjih godina skoro sasvim nepoznate.-Da se ljude potakne na polazak crkve itd. najprije je dokinuta propovijed, što se je držala prije pjevane sv.mise, koja bi imala biti u 9 sati. Ali kako je ova propovijed radi malog broja slušatelja i netočnosti propovjednika počimala neredno izmegju ½ 9 i 9 sati, tako je onda i sv.misa, na koju obično dolazi najviše naroda (dakako sa sela) počel i svršila neredovito, što je dakako narod još više odbijalo od polaska crkve. Radi toga je i propovijed *prije* sv.mise dokinuta, sv.misa ima početi točno u 9 sati, a da ne traje predugo, megju misom se u obične nedelje ispred oltara načini propovijede od 5 minuta, kako je sada uopće po gradovima u modi. Samo na veće blagdan kada je svečana sv. misa, je propovijed sa propovjedaonice i to prije sv. mise, ali u 9 sati. Poslije podne u 4 sata prije litanija drži se svake nedelje kateketična propovijed, i koja je razmjerno jakodobro posjećena. Ovo se jedno i drugo pokazalo kao dobro i praktično.«¹⁹ Ovaj citat najbolje svjedoči koliko su franjevci držali do istinskog pružanja duhovne pomoći svojim vjernicima. Da bi popravili i povećali posjećenost crkve, oni su promijenili dotadašnje običaje i prilagodili se novoj situaciji. Okrenuli su se vjernicima, skratili svoje propovijedi, promijenili satnicu mise, a sve samo da prenesu poruku utjehe u tim ratnim vremenima. Prema zapisima kronike to su bili glavni smjerovi njihova djelovanja u zajednici za vrijeme Prvog svjetskog rata. Dakle, duhovni rad s

¹⁷ *Požeška kronika*, str. 187.

¹⁸ *Požeška kronika*, str. 196.

¹⁹ *Požeška kronika*, str. 193.

ranjenicima, pokušavanje održavanja normalnog života organiziranjem vjerskih obreda i davanjem utjehe neposrednim kontaktom i propovijedima bili su njihov nemali doprinos očuvanju života u Požegi.

Brod

Franjevački samostan u Brodu na Savi doživio je povijest drukčiju od prethodnih dvaju samostana. Tijekom rata samostanska se obitelj sastojala od četvorice redovnika (iako je tijekom rata dolazilo do promjena, nikada taj broj nije prešao pet redovnika). Bili su to: otac Bruno Kovačević, predstojnik samostana; otac Vilko Šalić, namjesnik samostana; otac Serafin Horvat, vjeroučitelj mađarske škole; fra Salezije Sokolić, sakristan. Kao i požeški franjevci, i oni u Brodu bili su ograničeni u djelovanju brojem svojih pripadnika. Njihova uloga i posvećenost duhovnoj pomoći stanovništvu dodatno je bila otežana i zbog sljedeće činjenice. Već 2. rujna 1914. godine određeno je da se brodski samostan uzme za vojnu bolnicu. O uvjetima u kojima su morali djelovati brodski kroničar zapisao je i ovo: »Dne 15. rujna 1914. u jutru dovezoše šestora kola daske i krevete, a oko 60 momaka vojnika unidjoše u Samostan i tražiše ključe od samostanskih sobah da posoblje izbace van, što su i učinili. Sve su stvari iz svih soba pobacali na tavan. žito, zob, ječam u vrieće pak vozu iz Samostana. Na srieću neki dobri Židov imenom Salamon Merkadić dao je i vrieće u zajam Samostanu i primio je i spremio žito, ječam i zob na tavan, inače bilo bi vrlo neugodno za Samostan da mu nije spomenuti Salamon pomogao. Cijeli su Samostan zauzeli vojnici. Samo odijeljeni iztočni dio Samostana, u kom su stanari stanovali, ostao je Nama franjevcima te smo stanarima odkazali stanove te smo se mi braća onamo preselili gdje još i danas stanujemo.«²⁰ U samostanu je ukupno bilo 145 kreveta za vojnike i 21 krevet za časničko osoblje. Inače je takva situacija bila i u cijelom Brodu, jer je on kao veliko željezničko središte bio otpremna stanica za vojne vlakove prema Bosni i obratno. Zbog toga je u gradu cijeloga rata bio velik broj vojnika koji su najvećim dijelom bili smješteni na gradskom majuru (današnji Vijuš).

Franjevci su u takvim uvjetima postali još bližim svjedocima stalne smrti i patnje. Sukladno tome i njihovi su zapisi ispunjeni brigom za stanovnike grada, pa čak katkad i strahom za vlastiti život. U sva tri mjesta koja se ovdje opisuju dvije su stvari bile jednake: to su skupoća i slabe vremenske prilike. U Brodu su također sve ratne godine bile ispunjene lošim vremenskim prilikama, zbog kojih je urod podbacivao. Na takvo stanje dodale su se vojne potrebe koje su oduzimale također velik dio namirnica, stoke i uroda, a u Brodu se zbog velikog broja vojnika pojavila i još veća skupoća. U takvim uvjetima bilo je teško organizirati bilo kakav normalan život, a četvorica fratara to sigurno nisu mogli sami. U tim vremenima ostala je jedino molitva i suosjećanje s teškoćama stanovništva koje su i sami proživljavali. Skupoća je Brod zahvatila već 1914. godine, a kroničar ovako zaključuje tu godinu: »Godina 1914. bila je i uslijed toga Svjetskoga rata strašna, a i po sebi je bila dosta žalostna. Usievi su dali polovični plod u obče, vinogradi dapače ispod polovice. Riječju, bijeda i nevolja na sve strane. Uslijed rata počela je cijena živežu, hrani, žitu, ku-

²⁰ *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi IV.* (dalje: *Brodski kronika*), Slavonski Brod, 2003., str. 276.

kuruzu, obući i odjeći rapidno rasti...svinje, goveda, konji, janjci u obće sve je poskupilo upravo da enormne visine. Bieda i nevolja.«²¹ Skupoća u Brodu uvelike je ovisila o prolasku vojske kroz grad. Kad god bi se spremao prelazak vojske u Bosnu, a dalje u Crnu Goru i Albaniju, cijene bi porasle. To se može dobro pratiti po cijeni žita, čija je stvarna cijena, unatoč određena maksimalnoj cijeni, bila puno veća. Tako je npr. metar (100 kg) žita 1914. stajao oko 80 kruna, 1915. godine 100 kruna, 1916. godine 200 kruna, a 1917. godine čak 400 kruna! Franjevci, svjedoci tih teškoća, ovako su opisivali to vrijeme: »Teškoća se rata osjeća svuda, a u Brodu se osjeća osobito, buduć je Brod točka zgodna radi vlaka, da se vojska može slati u Bosnu ili gore prema Italiji. Stoga ovdje u Brodu ima uvijek rezerve vojske, oko više hiljada, i kada jedni odu na ratište, drugi prispiju. I tako biva neprekidno. Vojska mnogo potrebuje hrane. Stoga je ovdje poskupilo sve, tako da je nevjerovatno i kamo ćemo uobće dospjeti sa tom skupoćom sam dragi Bog zna.«²² Dok je skupoća bila posljedica rata, kroničar je u svojim zapisima upozoravao i na uzroke koji su joj prethodili: »Ova godina 1915. biti će vrlo teška za sve slojeve. Ostalo je neobrađene zemlje i neposijanih usievah uslijed pomanjkanja konjah i ljudih, koji su jedni i drugi uzeti u vojsku. A uz to stariji svijet je morao ići sa kolima i konjima u kolone, a mnogi i na težački posao na popravak puteva i tomu sličnog. Tako da je ostalo malo tegleće marhe i radnih sila u narodu.«²³ Uz takve uvjete nabava namirnica bila je uvelike otežana, ali kao ni u Požegi, ni u Brodu nije bilo gladi. Iako se vidjelo da je Cernik proživljavao i takve trenutke, urbane sredine (Brod i Požega) nisu imale takvih iskustava. Brodski kroničar tako je 1916. godine zapisao: »Nu pokraj svega toga ipak ovdje kod Nas u Slavoniji može se živjeti i mogu se sve životne namirnice dobiti, tako da se neosjeća teškoća rata.« Ta se situacija promijenila već 1917. godine, kada su i pojedini dijelovi Slavonije proživljavali glad, a kroničar je to ovako sačuvao: »Nu 1917. ovog proljeća osjeća se veća nužda za hranu, dapače i kod Nas u ravnoj i plodnoj Slavoniji... Kad se u Slavoniji glad osjeća, onda je u Dalmaciji, Lici, Bosni itd. propast i pravi glad i pomor. Svijet siromašan, jede travu i koru sa stabaloh. Dapače vele da umire u Dalmaciji poprično svaki dan 10 osobah od gladi.«²⁴

Za trajanja rata organizirana su dva velika vjerska okupljanja, i to na Antunovo 1915. godine i na blagdan Trojstva 1916. godine. Predstojnik samostana tjednima je prije održavanja svečanosti pisao župnicima u Bosanskom Brodu, Derventi i drugim posavskim mjestima da obavijeste puk kako će se svečanost održati u Brodu. Kroničar je ovako opisao samu obljetnicu: »Prva ova svečanost vrlo je lijepo uspjela. Naroda bila dubkom Crkva puna od jutra do podne. Izpoviedalo se mnogo naroda, darivali milostinju, tako da je taj dan palo milostinje 209 krunah.«²⁵ Velika posjećenost ovih događaja govori o potrebi stanovništva za duhovnom pomoći.

Zanimljivo je da su brodski franjevci veliko zanimanje pokazivali za ukupne hrvatske, ali i europske prilike. Baveći se u svojim komentarima i politikom, oni pokazuju svoju brigu

²¹ *Brodski kronika*, str. 277.

²² *Isto*.

²³ *Isto*.

²⁴ *Brodski kronika*, str. 286.

²⁵ *Brodski kronika*, str. 279.

za puk na više razina. Njih zanima stanje naroda u svakodnevnom životu, jesu li gladni, kako će preživjeti rat, ali govore i o njihovom stanju nacionalne osviještenosti, aktivnosti ili pasivnosti na političkom prostoru. O tome izvrsno govori sljedeći citat: »Prognostikon je za kršćansku budućnost, u hrvatskim krajevima loš. Tu se ne radi o kakvoj paradi s jedne i s druge strane, nego o kulturnim pripremama za vjersku borbu, koja će sudeći po napetosti nastati u našim krajevima odmah iza rata. Što rade katolici? Spavaju, jer da ne-žele izazivati. Katolici su međusobno u političkim strankama razciepkani, nadmudrivaju se, svećenstvo se silno bavi politikom, vjerska sloga spava. Jao katolicima u hrvatskim krajevima ako zarana neustanu na obranu i na pripreme za borbu! Jao! Bilo bi bolje da odviše nejaučemo, nego da više radimo, da se osnuje katolička stranka, da za nju poradi cjelokupno svećenstvo i da se pribere naš čisti hrvatski kršćanski narod i da poradi o slogi svih kršćana katolika kao i Hrvatske štampe. Auctoritet katoličke organizacije moći će jedini ukloniti neslogu. Pojedinci neka se pokoravaju većini, pa onda nećemo se bojati nesloge. Dao dragi Bog da se te skromne želje čim prije oživotvore. U to ime pomogao Bog Hrvatima!«²⁶

Franjevci u Cerniku, Požegi i Brodu svoja su djelovanje u Prvom svjetskom ratu organizirali prema specifičnostima u svakome pojedinome mjestu. Cernički franjevci tu zauzimaju posebno mjesto. Za razliku od brodskih i požeških, koji su se nalazili i djelovali unutar urbanih sredina, cernički su franjevci radili u jednoj manjoj neurbanoj cjelini. Zahvaljujući takvim uvjetima, oni su postali pečat življenja u Cerniku. Prema takvim okolnostima i njihova je uloga postala još odgovornijom. Našavši se u ratnim prilikama, svoju su ulogu posvetili kako bi župljanima što više olakšali život. Od početka su (sudeći po kronikama) zauzeli jedinstven stav koji nisu mijenjali. Stalno naglašavajući domoljublje prema Hrvatskoj i prenoseći takvu misao svojim župljanima, oni su se brinuli i o njihovom duhovnom stanju. Nastojali su im pomoći i u vrijeme gladi dajući im hranu i u vrijeme ratnog straha organizirajući vjerske obrede. Upravo su time ispunili svoju ulogu u očuvanju normalnog života u vrijeme rata, davanju utjehe i nade i fizičkoj zaštiti svojih župljana.

Požeški franjevci djelovali su i radili unutar sredine koja nosi jak pečat crkvenog djelovanja. Tada nisu držali župu u Požegi, ali je njihov utjecaj i ugled bio neupitan. Kako su samo petorica franjevaca činili samostansku zajednicu, o tom broju ovisio je i njihov rad za vrijeme rata. Velik dio brige o ratnim ranjenicima preuzela je Crkva. Bolnicu su većim dijelom i vodile sestre milosrdnice, a iz kronika se može doznati kako su i franjevci u tim ratnim bolnicama obavljali dio duhovne ispomoći. Osim takvog rada, najveći je dio ipak činila briga za život naroda. U skladu s time i snalazeći se u uvjetima oko sebe, oni su organizirali crkvene obrede opet onako kako je najbolje odgovaralo ratnim prilikama. Zapravo velika većina njihovih kroničarskih zapisa govori o velikom trudu kako još bolje organizirati crkvenu službu, kako privući vjernike na propovijed. Njihov napor donio je dobre rezultate. Narod je sve više pohodio crkvu, a franjevci su time unosili i ravotežu u ratom narušeno odvijanje života.

Za razliku od cerničkih i požeških, brodski su franjevci djelovali u potpuno drukčijim uvjetima. U njihovu je samostanu tijekom rata bila smještena vojna bolnica, pa fratri nisu

²⁶ *Brodsko kronika*, str. 287

imali ni uvjeta ni mogućnosti za veće djelovanje. Drugi je razlog njihova malobrojnost, kao i činjenica da su franjevci u Brodu također bili dio veće gradske strukture i nisu morali imati glavnu ulogu voditelja kao franjevci u Cerniku.

Riječi kao dokumenti

Kroničari svakog od ova tri samostana o Prvom svjetskom ratu u prosjeku su ostavili 20 stranica teksta. Količina zapisa ovisila je o samoj osobi kroničara, njegovim afinitetima i pogledima na probleme o kojima je pisao. No kronika nekog samostana ipak ne može postati zabilješka pojedinca, nego mora prenositi i povijesti ostaviti i stav cijele zajednice tog samostana. Ono što se u ovim kronikama može uočiti jest stil pisanja kroničara. Sva tri kroničara donose jezgrovite rečenice. Njihova objašnjena prenose sažetu informaciju kojoj je svrha stvoriti korektnu poruku i tradiciji prepustiti dio jednog vremena. Uz pretpostavku da su franjevci u svojim kronikama ostavili tragove svojih stavova (a uz napomenu za prethodno poglavlje u kojem su opisani načini djelovanja za vjernike u ratu), u ovom će se poglavlju govoriti o rječniku kroničara u njihovim zapisima. Ovdje će se pokušati iskoristiti riječi kao oblik komunikacije da bi se grafički ocrtali stavovi franjevacu prema tri teme. Primarno se želi vidjeti je li moguće iz ovih kronika dobiti približnu klasifikaciju interesa ovih franjevacu u Prvom svjetskom ratu. Promatrane teme su: odnos prema puku, odnos prema Hrvatskoj kao domovini i odnos prema Monarhiji kao domovini. Opisati odnos franjevacu prema puku – glavni je cilj ovog pokušaja, a treba opisati količinu zabrinutosti za njegove probleme, potrebe i uvjete života. U odnosu prema Hrvatskoj treba opisati koliko su franjevci pojedinog samostana dovodili Hrvatsku u vezu s osjećajem koji se ima prema jedinoj domovini i osjećajem isključiv pripadnosti njoj, dok u odnosu prema Monarhiji treba prikazati koliko su franjevci opisivali Monarhiju kao vlastitu domovinu i iskazivali joj vjernost.

Da bi se to pokušalo i ostvariti, bilo je potrebno odrediti čvrste kriterije po kojima bi se bilježila prisutnost navedenih tema u tekstu kronike. Zbog toga je samo jedna cjelovita rečenica uzimana kao jedinična vrijednost prisutnosti tema. Da bi rečenica bila afirmativna za temu puka, trebala je upozoravati na bitne činjenice povezane s njegovim životom u ratu (glad, skupoća, nestašica, davanje utjehe, podrška, pomaganje u hrani, suosjećanje sa stanovništvom, molitva za boljitak naroda i sl.). Da bi rečenica bila afirmativna za temu odnosa prema Hrvatskoj, morala je opisivati Hrvatsku kao domovinu, naglašavati njezine vrijednosti (domoljublje, hrvatske pobjede, pripadnost samo tom ambijentu, naglašavanje borbe hrvatskih vojnika u ratu i sl.). Da bi rečenica bila afirmativna za temu odnosa prema Monarhiji, ona se morala opisivati na isti nači i s istim odnosom kao i afirmativne rečenice o Hrvatskoj.

Takvim je odabirom obrađena 681 rečenica, od kojih njih 94 donose potrebne elemente za afirmaciju nekih od navedenih pitanja (dakle, oko šestina teksta bavi se ovim temama). Dobiveni su vrlo zanimljivi podaci i grafički prikazi u kojima vrh trokuta koji zatvaraju njegove najduže stranice označava i veću potenciranost određenog problema. Brojevi na osi dijagrama u prilogu označavaju broj rečenica koje govore o promatranoj temi na traženi način, a osjenčani prostor koji se vidi na dijagramu označava smjer i područje zanimanja kroničara za pojedine probleme.

Cernička kronika prati rat od srpnja 1914. godine (grafikon 1.). Iako je većina teksta posvećena temi Prvog svjetskog rata, samo se u devet rečenica pronalaze elementi za označavanje tema koje su zanimanje ovog dijela teksta. Iz grafikona se vidi kako je vrh trokuta usmjeren prema puku. O Monarhiji (u kontekstu koji je već objašnjen) ne govori niti jedna kroničareva rečenica. To može značiti određeni stav prema Monarhiji kao državi koju su prihvaćali kao domovinu. Ako su je i prihvaćali u traženom smislu (domovina i odanost), onda bi takva pojava najvjerojatnije bila najviše izražena upravo na početku rata. Naprotiv, ovdje od početka rata vidimo Hrvatsku, koja se spominje u traženome afirmativnom smislu (slavni hrvatski vojnici, odani jedinoj domovini i sl.). Ovo je također vrlo zanimljiva pojava da se u jeku najveće monarhijske aktivnosti oko podizanja nacionalnog naboja upravo Hrvatska među cerničkim franjevcima pojavljuje kao jedini nositelj najvećih vrlina (slavna povijest, ljepota, hrabra vojska, odani narod i sl.).²⁷ Iz sljedećih će se grafikona moći vidjeti da im je to zapravo bila konstanta.

Tijekom 1915. godine (grafikon 2.) nije upisana niti jedna rečenica koja govori o Monarhiji ili Hrvatskoj na traženi način. Naprotiv, pozornost je posvećena samo brizi o puku. Upozoravanje na skupoću, na godišnje prihode hrane, na potrebu utjehe i vjere vrlo su bitni elementi kroničarevih zapisa u 1915. godini, a nespominjanje drugih tema osim onih vezanih za puk govori o jakoj povezanosti franjevac s vjernicima. U 1916. godini (grafikon 3.) nešto je drukčiji odnos. Ponovno se pojavljuje Hrvatska, koja zapravo nikada ne izlazi iz kroničareva teksta. Jedino što nikad ne spominje jest Monarhija u domoljubnom smislu.

Na prethodnom grafikonu uočava se da je u tekstu jednako naglašena i hrvatska domovina i briga o puku. Od cjelokupnog teksta kojim je kroničar opisao 1917. godinu (grafikon 4.), otprilike petina rečenica odnosi se na pitanja koja su ovdje predmet zanimanja. Ponovno se vidi pojačana prisutnost izraza koji otkrivaju zabrinutost za življenje naroda. Ono što je zajedničko svoj trojici kroničara, a to je najviše izvještavanja o problemima puka, prisutno je i ovdje. Kroničari su samim tim što su nekom problemu posvetili toliki broj rečenica pokazali nesumnjivo i zanimanje za ta pitanja. Vidjet će se da su, u krugu tri postavljena pitanja, najviše puta izvijestili o problemu puka, pa se može zaključiti (na temelju franjevačkih kronika) da su fratri najveći dio svoje aktivnosti usmjerili na olakšavanje života puka. Isti smjer strelice zanimanja vidi se i iz teksta o 1918. godini (grafikon 5.).

Požeški je kroničar zapisao 91 rečenicu o ratu (vidi grafikone 6. – 9.). Od toga njih 25 govori o pitanjima koja nas ovdje. Dakle, otprilike trećina teksta govori o Monarhiji, Hrvatskoj ili brizi o puku. U međusobnom odnosu i ovdje se vidi glavni smjer njegovih zapisa. To je bilo upozoravanje i izražavanje zabrinutosti za način života puka u njihovoj sredini. U zapisanim rečenicama kroničar uz zabrinutost izražava i na koji su način franjevci željeli poboljšati kvalitetu njihova života. Požeški su franjevci najveći naglasak stavili na davanje duhovne pomoći i organizaciju crkvene službe. Koliko je žara u tom smjeru bilo iskazano, govore sljedeći citati, koji pokazuju svu strast i želju da se podigne kvaliteta vjerskog života među Požežanima u tim ratnim prilikama: »Ove godine (1916. op. H.Č.) je uvedena i obdržavana pobožnost sv. Antuna. Prije blagdana kroz 13 utoraka

²⁷ Monarhijska propaganda je u svrhu podizanja nacionalnog naboja u tim ratnim vremenima uobičavala isticati hrvatstvo, ali samo kao komponentu jedinstvene monarhijske ideje.

obična pobožnost na utorke – a neposredno prije blagdana trodnevica t.j. u 6.s. na večer propovijed itd. Na sam blagdan svečana sv. misa i propovijed – poslije podne propovijed, litanije i blagoslov ljljana. Držana je trodnevica i za blagdan bezgrj. Začeca B. D. Marije.- Mjeseca oktobra imali smo svaku večer pobožnost sv. Krunice.- Sve ove pobožnosti bile su (barem za Požegu) neočekivano dobro posjećivane.«²⁸ Koliko je takvo djelovanje bilo uspješno, zaključno govori sljedeće: »Svjetski rat što bjesni i ove cijele godine pokazuje svoje razorno djelovanje kako u moralnom tako i materijalnom pogledu i u našem gradu kao i okolici. No ipak uslijed rada i mara članova ovog samostana viđa se u vjerskim stvarima iz dana u dan napredak.«²⁹ Kako je kroničar iskazao svoje poglede kroz pisanu riječ, govore grafički prikazi u prilogu 1.

Brodski su franjevci u vrijeme rata imali vrlo specifičan položaj. Bili su mala samostanska zajednica u vrlo urbanoj sredini, a položaj im je bio ograničen i time što se u samostanu nalazila vojna bolnica. Živjeli su i radili u uvjetima ograničene samostanske slobode, uz stalnu prisutnost vojske i službene vlasti. U skladu s tim odvijalo se i njihovo djelovanje. Kao i ostali kroničari, i brodski stalno upozorava na probleme puka, a to se posebno osjeća od 1915. godine (grafikon 11.). Izuzetak predstavlja jedino 1914. godina (grafikon 10.), kada se od 68 rečenica ukupnog teksta u njih 11 pojavljuje Monarhija kao simbol domovine i časti. Tome može biti zbog nekoliko stvari. Prvo, to može biti stvarni iskaz njihove odanosti, ali činjenica da su monarhijska vojska i časnici živjeli s njima govori i da stvarno mišljenje možda i nije bilo moguće iskazivati. Drugi bi razlog bio i stalna prisutnost službene vlasti u samostanu. Treći je razlog možda činjenica da je otac predstojnik samostana Bruno Kovačević 1914. godine primio i orden Franje Josipa I., kojim mu je car zahvalio za četrdesetogodišnje djelovanje u franjevačkom redu. Dobiti toliko važan orden časti, a u isto vrijeme umanjivati njegovu važnost sigurno nije bilo uputno. Odnos teksta brodske kronike prema postavljenim problemima prikazuju priloženi grafikoni.

Zaključak

Cilj ovog teksta bio je pokazati barem smjernice djelovanja franjevacu u Brodu, Požegi i Cerniku pokraj Nove Gradiške u Prvom svjetskom ratu. Želja je bila pokazati što su o tom vremenu i pitanju pisali sami franjevci. Zato su u obradi naglašene franjevačke samostanske kronike. Iako je prva namjera bila prikazati samo djelovanje požeških franjevacu, uspoređujući ga s djelovanjem političke strukture u tom gradu, istražujući djelovanje franjevacu zaključio sam da bi bilo također zanimljivo prikazati stavove i djelovanje franjevacu u Brodu, Požegi i Cerniku. Ta tri samostana zatvaraju jedan geografski trokut, ali kronike otkrivaju da nisu djelovali jednako, nego su svoj stav zauzimali prema obilježjima svakog pojedinog mjesta.

Svaki od samostana djelovao je u posebnim uvjetima. Cernički franjevci djelovali su u maloj seoskoj sredini, ali su uživali izvanredan društveni položaj. On je, dakako, nosio i veću odgovornost pa se u njihovu djelovanju može otkriti izrazito zaštitnička politika

²⁸ *Požeška kronika*, str. 196.

²⁹ *Isto*.

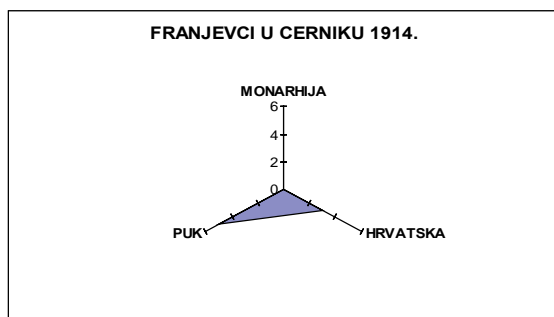
djelovanja. Franjevci su bili u stalnom kontaktu sa svojim vjericima, za njih se brinuli u svakom pogledu, s njima suosjećali i proživljavali sve trenutke rata.

Požeški franjevci djelovali su u drukčijim uvjetima nego cernički ili brodski. Njihov je rad bio ograničen jer nisu imali zadaću kao oni cernički. U Požegi franjevci tada još nisu držali župu, pa se njihovo djelovanje reflektiralo na drukčiji način. Pomažu u ratnoj bolnici, upozoravaju na teške životne prilike, brinu se oko podizanja vjerskog života u gradu. Požežani su živjeli u gradu i manje odlazili u crkvu, a franjevci (ali i ne samo oni) shvatili su da je pogotovo u ratnom vremenu narodu potrebno pružiti duhovnu pomoć. Vjerski obredi bili su jedan od oblika takve pomoći, pa se primjećuje da su franjevci stalno nastojali organizirati vjersku službu po mjeri vjernika. Nisu se držali stroge formalnosti, nego su brojnim primjerima mijenjali dotadašnje navike ljudi, što je rezultiralo i pojačanim dolaskom u crkvu od 1916. godina na dalje.

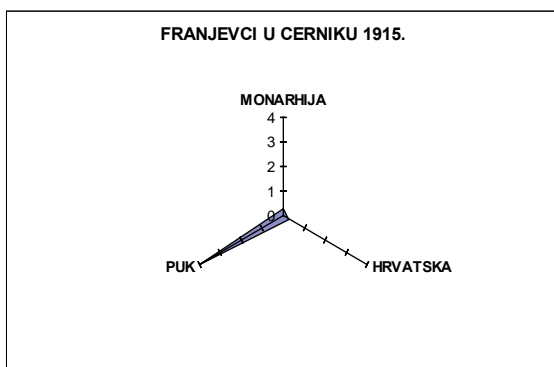
Brodski je samostan djelovao u možda najtežim uvjetima. Također tada nisu držali župu, pa je mala samostanska zajednica bila okrenuta na ukazivanje, molitvu, i naravno humanitarni rad prema vlastitim mogućnostima. Ono što je predstavljalo veliki problem u samostanu (a i gradu) bila je prisutnost velikog broja vojnika. Samostan je cijelo vrijeme rata bio pretvoren u vojnu bolnicu (franjevci su živjeli samo u dijelu svog samostana). Uz takve uvjete brodski su franjevci djelovali na pojačavanju vjerske službe kao oblika pomoći. U uvjetima velike skupoće, pokatkad je i sam samostan morao strahovati za svoju egzistenciju, ali su većinu svog teksta u kronikama posvetili ukazivanju na teškoće života u gradu. Kod brodskog samostana je zanimljivo i to da se nisu zadržavali na lokalnoj tematici kao prethodna dva (pogotovo cernički) nego su upozoravali i nudili rješenja za cjelokupni hrvatski narod.

U ovom se tekstu ne govori toliko o cjelokupnom značenju franjevačkog reda, nego o tri samostana i njihova povezanosti s lokalnim stanovništvom. Ta je povezanost nakon izbijanja rata postala još veća, a uloga franjevacu se u jednom teškom razdoblju ratnog života više usmjerila na pomoć narodu.

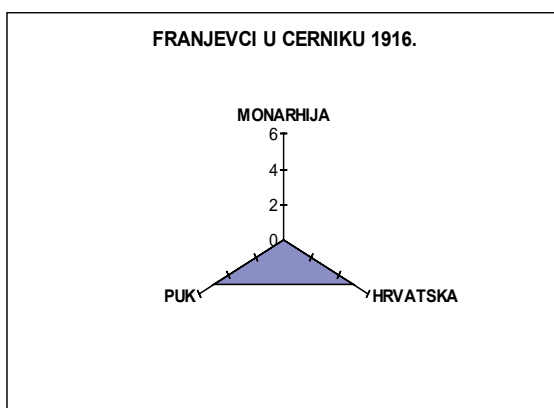
Prilozi

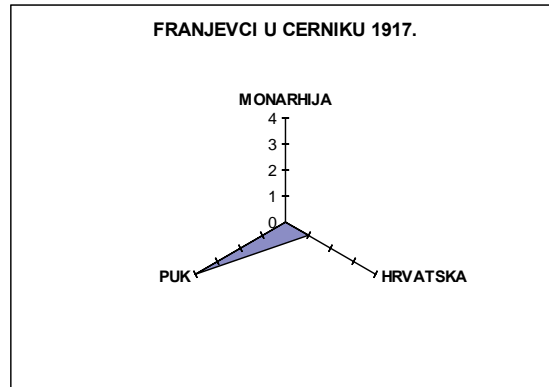
grafikon 1.

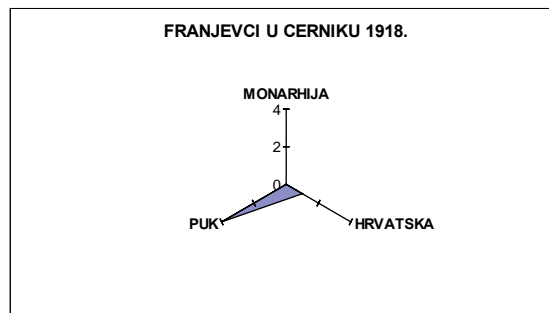
grafikon 2.

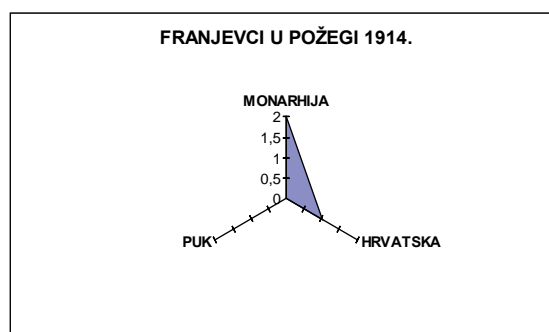
grafikon 3.

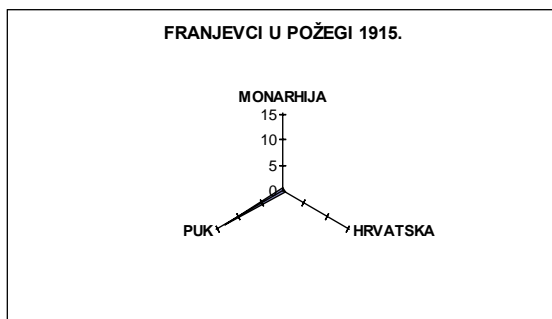
grafikon 4.

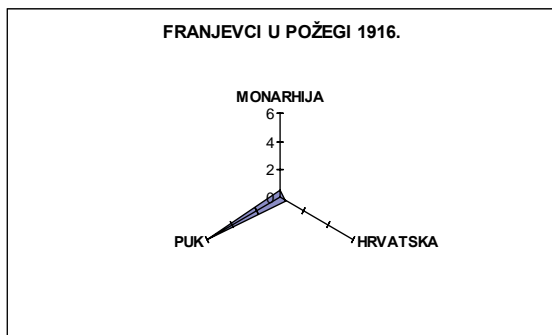
grafikon 5.

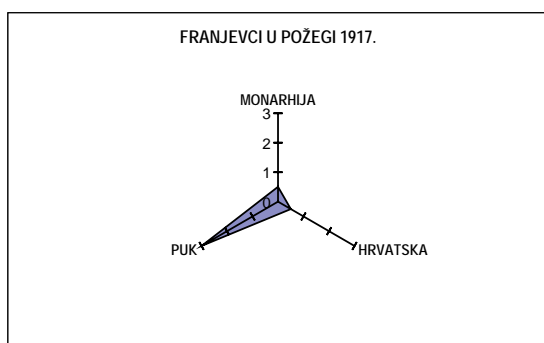
grafikon 6.

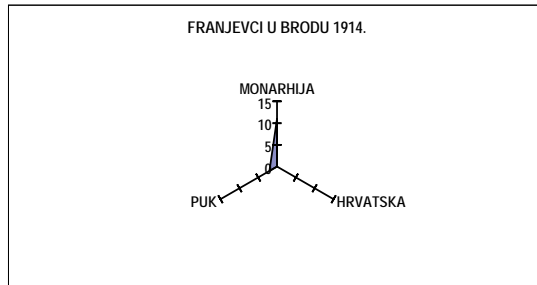
grafikon 7

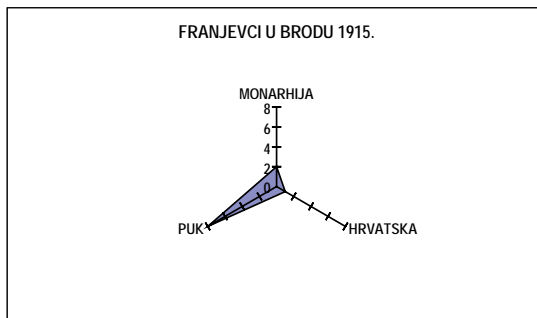
grafikon 8

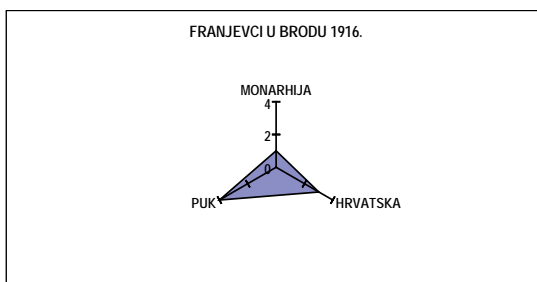
grafikon 9

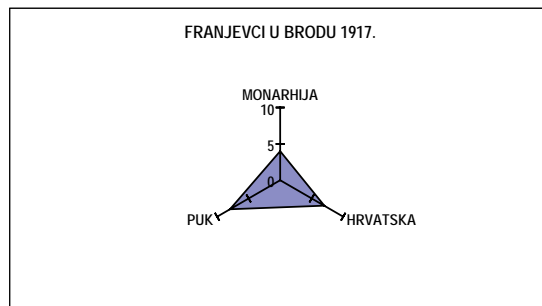
grafikon 10.

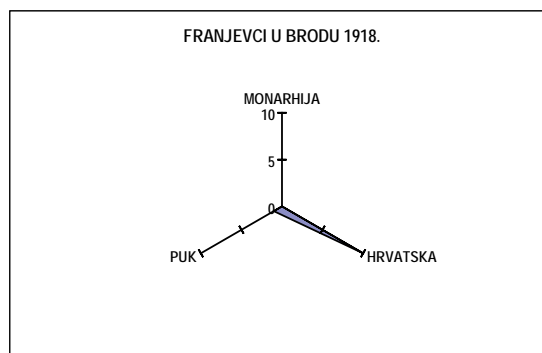
grafikon 11.

grafikon 12.

grafikon 13.

grafikon 14.

Summary

*FORCED TO LIVE WITH WAR: FRANCISCANS IN BROD, POŽEGA AND CERNIK
DURING THE WORLD WAR ONE (AN ASPECT OF THE MONASTERY CHRONICLES)*

War is a topic that very often engages attention of public, no matter to which historical age is related to. There are many text written about war, and those related to the social and historical aspects of war form a distinct group. On the other hand, sociologists try to reveal and explain connections between religion and social structure. Combined, these attitudes in the context of war create very distinct realm in which religion acquires very important role. This article treats this phenomenon. The start point was a question of the Franciscans' activities in Požega, Brod and Cernik during the World War One. The stress was on their relation towards believers, soldiers on the front and their attitude towards war in general.

KEY WORDS: *Franciscans, Požega, Slavonski Brod, Cernik, ecclesiastical history, World War One, chronicles.*